

A MAGYAR FERENCES RENDTARTOMÁNY
A 14. SZÁZADBAN*

THE FRANCISCAN PROVINCE OF OUR LADY OF HUNGARY IN THE
14TH CENTURY

Galambsi Péter
Eötvös Lóránd Tudományegyetem

ÖSSZEFOGLALÁS

A ferences rendtartományok első olyan összeírását, mely az egyes provinciák mellett immár név szerint felsorolja azok őrségeit és kolostorait is, Paulinus Venetus pozzuoli püspök készítette el 1340 körül. A lajstrom a magyar rendtartomány kötelékében 8 őrséget és összesen 45 kolostort említ, s bár a felsorolás nem hiánytalan, mégis átfogó képet nyújt a magyar provincia 14. századi szervezetéről. Több magyar kolostor első említése éppen ebből az összeállításából ismert. A tanulmány a forrás magyar vonatkozásait vizsgálja, kiemelve annak kritikus pontjait, egyúttal mérlegre helyezi a kérdéskört érintő, máig mérvadónak tekintett szakirodalmat.

ABSTRACT

The first census of the Franciscan provinces, which already lists the names of their custody and monasteries in addition to the names of the individual provinces, was drawn up at around 1340 by Bishop Paolino Veneto of Pozzuoli. The register mentions 8 custody and a total of 45 monasteries in the Hungarian order, and although the list is not complete, it provides a comprehensive picture of the organization of the Hungarian province in the 14th century. The first mention of several Hungarian monasteries is known from this very compilation. The study examines the Hungarian relevance of the source, highlighting its most crucial points, while at the same time evaluating the scholarly literature on the subject, which is still considered authoritative.

Kulcsszavak: Ferences rend, magyar ferences rendtartomány, 14. század

Keywords: Franciscan Order, the Franciscan Province of Our Lady of Hungary, 14th century

A 13. század elején megalakult koldulórendek csakhamar megvetették lábukat Magyarországon, majd az 1241–1242. évi tatárjárást követően a domonkosok és a ferencesek a hazai szerzetesség vezető erőivé váltak. Noha IV. Béla kezdetben a prédikátorok rendjével alakított ki szoros viszonyt,

* A tanulmány a HUN-REN-PTE-ELTE Középkori Magyar Egyházi Archontológia (1000–1387) Kutatócsoport (azonosító szám: 1421707) keretében készült.

az 1260-as években a minoriták felé fordult, majd élete végén belépett a rend világi testvérközösségébe, s az esztergomi ferences egyházban jelölte ki végső nyughelyét. A minoriták politikai és társadalmi presztízst a 14. század folyamán az Anjou uralkodók kiemelt támogatása biztosította, mely közismert családi indíttatásból fakadt, minthogy I. Károly nagybátyja, Toulouse-i Szent Lajos maga is ferences szerzetes volt.¹

A ferences rend magyarországi történetét kerekén száz esztendeje Karácsonyi János dolgozta fel kétkötetes monográfiájában. Munkája, mint hogy azóta sem született a rend hazai történetét átfogó jelleggel bemutató tudományos mű, napjainkig mérvadónak számít, noha immár több tekintetben elavult.² Karácsonyi számos alkalommal említi egy 1316. évi jegyzéket, mely a magyar rendtartomány őrségeinek és kolostorainak lajstromát tartalmazza, érdekes módon azonban rendre Bartholomeus Pisanus 1385 és 1390 között keletkezett *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Iesu* című művére hivatkozik, melynek 11. fejezetében a szerző részletesen felsorolja a ferences rend európai rendtartományait, azok őrségeit és kolostorait.³ Karácsonyi tévedésére már Balanyi György felhívta a figyelmet 1940-ben megjelent tanulmányában, melyben Girolamo Golubovich forráskutatásai nyomán részletes áttekintést nyújt a ferences rendtartományok 13–14. századi összeírásairól, kiemelve azok magyar vonatkozásait. Noha a rend 1316. évi nápolyi nagykáptalanára valóban összeállítottak egy jegyzéket, az a korábbi lajstromokhoz hasonlóan az egyes rendtartományok neve mellett csupán kolostoraik számát tüntette fel, ugyanakkor nem tartalmazta a rendházak név szerinti felsorolását. Balanyi meg is jegyzi: „Ez a jegyzék nem azonos az *Analecta Franciscana* IV. 554. l. közölt részletes kimutatással, melyre Karácsonyi is tévesen hivatkozik [...] Az ugyanis nem a századeleji, hanem a századvégi állapotot tünteti fel.”⁴

¹ A koldulórendek magyarországi történetére átfogóan lásd *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Bp. 2007. 2. kiad., 257–284. IV. Béla és a koldulórendek kapcsolatára: *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. (História Könyvtár – Monográfiák 1.) Bp. 1993. 94–95. Az Anjouk és a ferencesek viszonyára: *Szántó Konrád*: A ferencesek tevékenysége Magyarországon az Anjouk korában. Jászsági Évkönyv 4. (1996) 24–46.

² *Karácsonyi János*: Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II. Bp. 1922–1924.

³ *Karácsonyi J.*: Szent Ferencz rendje i. m. I. 33. Bartholomeus munkáját lásd *De conformitate vitae Beati Francisci ad vitam Domini Iesu auctore Fr. Bartholomeo de Pisa. Liber I. Fructus I–XII.* (*Analecta Franciscana* IV.) Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1906. Az összeírást: 503–558. A magyar rendtartományra vonatkozó szakaszt: 554–555.

⁴ *Balanyi György*: A ferences mozgalom begyökerezése magyar földön. (Értekezések a történeti tudományok köréből XXV/10.) Bp. 1940. 10–13.; *P. Hieronymus Golubovich*: *Series provinciarum ordinis fratrum minorum saec. XIII et XIV.*

Noha Balanyi világosan rámutatott Karácsonyi tévedésére, a magyar kutatás kevés kivételtől eltekintve⁵ figyelmen kívül hagyta helyesbítését, s a kutatók többsége Karácsonyi nyomán később is rendre a vélt 1316. évi jegyzéket emlegette. Eltekintve most az egyház- és helytörténeti kutatás gazdag irodalmától, elég utalni csupán Györffy György nagy jelentőségű, az Árpád- és korai Anjou-kor modern kutatását alapvetően meghatározó történeti földrajzi kézikönyvére, melyben a 20. század nagy hatású kutatója valamennyi helyen átvette, s ezzel tovább hagyományozta Karácsonyi tévedését.⁶

Balanyi arra is felhívta a magyar kutatás figyelmét, hogy az első ferences összeírás, mely név szerint felsorolja az egyes rendtartományok őrségeit, s az azokhoz tartozó kolostorokat, a nemzetközi kutatásban *Series Paulina*, illetve *Provinciale vetustissimum* néven ismert lajstrom, melyet Paulinus Venetus ferences inkvizítor, pozzuoli püspök állított össze 1334 és 1344 között. Paulinus az 1290-es évek elején csatlakozott a rendhez, 1304-ben immár a velencei őrség vezetője (*custos*) volt, a következő évtizedekben pedig diplomáciai szolgálatokat teljesített Velencének, előbb 1315 és 1320 között (Bölcs) Róbert nápolyi király – ugyancsak I. Károly magyar király nagybátyja – udvarában, majd az 1320-as évek első felében a Szentszéknél. 1324-től 1344-ben bekövetkezett haláláig a Nápolyi Királysághoz tartozó Pozzuoli püspöke volt. Egyházi és politikai pályafutása mellett figyelemre méltó irodalmi munkásságot hagyott maga után, melyet egyházi jellegű

Archivum Franciscanum Historicum 1. (1908) 1–22. A magyar szakirodalomban e forrástípust gyakorta kolostorjegyzékként emlegetik, noha a provincialék, amint az a kifejezésből is egyértelmű, alapvetően a rendtartományok számontartása céljából készültek. Ez a magyarázata annak, hogy a korai lajstromok nem sorolták fel név szerint a kolostorokat. Ezen összeírások előképe az eredetileg a 12. században összeállított, majd a következő évszázadok folyamán többször frissített *Provinciale Romanum*, mely a római egyház érsekségeit és püspökségeit vette számba, lásd: Heinrich Börsting: Das Provinciale Romanum mit besonderer Berücksichtigung seiner handschriftlichen Überlieferung. Lengerich 1937. A 13. századtól kezdődően többek között a szerzetesrendek is elkészítették saját lajstromaikat.

⁵ Pl.: Mályusz E.: Egyházi társadalom i. m. 258.; *Ferenc Levente Hervay*: Geschichte der Franziskaner in Ungarn bis zum Beginn der Reformation. In: 800 Jahre Franz von Assisi. Hrsg. von Johannes Gründler. Krems 1982. 313.; Benkő Elek – Demeter István – Székely Attila: Középkori mezőváros a Székelyföldön. (Erdélyi Tudományos Füzetek 223.) Kolozsvár 1997. 11. 24. sz. jegyz.; Koszta László: Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban. In: A középkori Dél-Alföld és Szer. (Dél-Alföldi évszázadok 3.) Szerk.: Kollár Tibor. Szeged 2000. 65.

⁶ Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV. Bp. 1963–1998. I. 212. (Bács), 358. (Pécs), 558. (Beszterce), 683. (Várad), 901. (Szeged), II. 374. (Fehérvár), 594. (Győr), III. 83. (Eger), IV. 435. (Nyitra).

írásain túl térképészeti művek, egy királytükör és három világkrónika fémjelez.⁷

Minthogy Paulinus a korábbi összeírásoktól eltérően név szerint felsorolja az egyes rendtartományok őrségeit és kolostorait, valamint több vikária rendházait, a legsőbb szintig átfogó képet nyújt a ferences rend európai szervezetéről a 14. század elejére vonatkozóan. A jegyzék több mint 1800 helynevet említ, minek nyomán a nyelvészeti kutatás is élénken érdeklődik a forrás iránt. Paulinus összeállítását már a kora újkorban is kinyomtatták, a modern kutatás figyelmét ugyanakkor Konrad Eubel ferences szerzetes és rendtörténész 19. századvégi forráskiadásai hívták fel a jegyzék jelentőségére.⁸

Paulinus a magyar rendtartomány kötelékében 8 őrséget, s azokon belül összesen 45 kolostort említ. Megjegyzendő, hogy az 1316. évi nápolyi nagykáptalanra összeállított lajstrom – a konkrét helynevek nélkül – ugyancsak 8 őrséget és kis híján ugyanannyi rendházat, 43 kolostort tüntet fel.⁹ Bár a számok összecsengenek, mégis hiba volna azt feltételezni, hogy az 1340 körül összeállított jegyzékből kirajzolódó viszonyok kritika nélkül visszavetíthetők volnának a korábbi időkbe. A rendházak száma ugyanis az idő előrehaladtával nem kizárólag gyarapodhatott, de viszontagságok között akár csökkenhetett is. Példaként elég megemlíteni a kőszegi ferences kolostort, melynek egykori létéről csupán egyetlen, ráadásul külföldi keletkezésű forrásnak köszönhetően tudunk. A *Continuatio Vindobonensis* 1289. évi bejegyzése szerint, amikor Habsburg Albert osztrák herceg hadjáratot vezetett a Héder nembeli Kőszegiek ellen és elhúzóódó ostrom után bevette Kőszeg városát, a minoriták temploma leégett, a kegytárgyakat, a könyveket és a vásznakat pedig elrabolták.¹⁰ A 14. század első harmadának viszonyaira vonatkozóan nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az

⁷ Paulinus személyére lásd *Randolph Daniel*: Paulinus of Venice. In: *Encyclopedia of the Medieval Chronicle* Vol. 1–2. General Editor: Graeme Dunphy. Leiden 2010. Vol. 2. 1193–1194. Paulinus világkrónikáinak magyar vonatkozású adatai korábban már felkeltették a hazai kutatás figyelmét, minderre legújabbban, a korábbi irodalom áttekintésével: *Molnár Péter*: Kézai Simon „hun-magyar alkotmánytana.” (Arpadiana 12.) Bp. 2023. 346. 80. sz. jegyz.

⁸ A forrás áttekintésére és kutatástörténetére legújabbban lásd *Michele Spadaccini* – *Philipp Burdy*: Das Provinciale ordinis fratrum minorum (Italien, 14. Jh.). Neuedition und Analyse: Mitteilungen zu einem Forschungsprojekt. *Picenum Seraphicum* 34. (2020) 179–188. Eubel szövegkiadásait: *Provinciale ordinis fratrum minorum vetustissimum secundum codicem Vaticanum* nr. 1960. Ed. Fr. Conradus Eubel. *Ad Claras Aquas (Quarrachi)* 1892. = *Bullarium Franciscanum* 5. (1898) 579–604. Eubel maga is kísérletet tett a helynevek azonosítására, azonban a magyar rendtartomány esetében megoldásai jelentős része helytelen.

⁹ *Golubovich, P. H.*: *Series provinciarum* i. m. 20.

¹⁰ 1289: *Catalogus fontium historiae Hungariae I–III*. Collegit Albinus Franciscus Gombos. IV. Index. Composuit Csaba Csapodi. Bp. 2011. 3. kiad. I. 787–788.

1320-as évek elejéig a Magyar Királyságban folyamatos belháború dúlt, mely során I. Károly felszámolta az országrészeket uraló oligarchikus tartományuraságokat. Ilyen körülmények között a kisebb egyházi intézmények, s az azok fenntartását biztosító gazdasági és társadalmi háttér ugyancsak folyamatos veszélynek volt kitéve.¹¹

A magyar rendtartomány helyneveinek és egyházainak azonosítása az esetek többségében nem ütközik különösebb nehézségbe. Az Árpád- és korai Anjou-kori források nyomán, ha nem is minden esetben évre pontosan, de ismerjük a legtöbb kolostor alapításának idejét és körülményeit. Három olyan rendház van, melyek nem sokkal a lajstrom keletkezését közvetlenül megelőző években tűnnek fel a forrásokban. XXII. János pápa 1332. március 9-én kelt levelében hagyta jóvá a szécsényi kolostor alapítását.¹² A győri őrség kötelékébe tartozó lékai kolostor első említése közvetett módon Kőszegi Kakas Miklós ugyanezen év októberében kelt végrendeletében maradt fenn, minthogy abban tanúként említik a lékai gvardiánt.¹³ Bár a szegedi kolostort kortárs vagy közel egykorú hazai források nem említik, a ferences rendi hagyományok szerint 1329-ben Szegeden tartották a magyar rendtartomány káptalanát.¹⁴ Több olyan rendház van ugyanakkor, melynek első említése Paulinus munkájából ismert. Az erdélyi őrségbe tartozó Székelyvásárhely, a pécsi őrségbe tartozó Varasd és a zágrábi őrségbe tartozó Nekkse mellett elmondható ez a szerémi őrség összes kolostoráról.

Az összeírás magyar vonatkozású adatainak legkritikusabb pontja két, valójában meg nem nevezett helysére vonatkozik. A forrás szerint 1340 körül a Szepességben két ferences egyház működött, egy ún. felső- és egy alsó-szepesi (*Ceps superius et inferius duo loca*), melyek az egri őrség kötelékébe tartoztak. Ezek egyike biztonsággal azonosítható a lőcsei Szűz Mária-kolostorral, melynek első említése 1347-ből ismert.¹⁵ A másik rend-

¹¹ Már Hervay F. Levente is megjegyezte, hogy a 14. század első évtizedeiben számolnunk kell ferences egyházak pusztulásával, noha ennek pontos okait, s az esetlegesen érintett egyházakat nem nevezte meg, lásd *Hervay F. L.: Geschichte der Franziskaner in Ungarn* i. m. 313.

¹² 1332. márc. 9.: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I–II. Ed. Augustinus Theiner. Romae 1859–1860. I. 547–548. A szécsényi kolostor középkori történetére lásd *P. Kónig Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332–1932*. Vác 1931. 9–69.

¹³ 1332. okt. 4.: *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg* I–V. Hrsg. von Hans Wagner – Imtraut Lindeck-Pozza – Leonhard Prickler. Graz–Köln–Wien 1955–1999. IV. 133.

¹⁴ *Speculum vite beati Francisci et Sociorum eius* [1329-re]; *Borovszky Samu: A ferencziek történetéhez*. Magyar Történelmi Társ. sorozat 1. kötet (1895) 754.

¹⁵ 1347. jún. 28.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár 64660.; 1347. júl. 9.: Uo. 68873. Az intézményre lásd *Vladimír Rábik:*

ház Karácsonyi javaslata szerint Iglón keresendő, felfogása szerint ugyanis az alsó–felső jelzős megkülönböztetést két olyan településre alkalmazhatták, melyek egymástól észak–déli irányban fekszenek, s mivel az egyik kolostor bizonyosan a lőcseivel azonosítható, a másiknak az attól délre fekvő Hernád menti városban kellett lennie. A források azonban a későbbi időkben sem igazolják, hogy Iglón ferences kolostor működött volna, amit Karácsonyi azzal vélt magyarázhatónak, hogy a rendház a 15. századi huszita háborúk idején pusztulhatott el.¹⁶ Karácsonyi érvei nyilvánvalóan helytelenek, hiszen a jelzős helynévpárok nem kapcsolódnak szükségszerűen észak–déli irányú földrajzi elhelyezkedéshez,¹⁷ s ha még el is fogadjuk, hogy a huszita háborúk hozhatták el egy adott intézmény pusztulását, joggal volna elvárható, hogy a 14. századi források említsék azt. Sajnálatos módon ugyanakkor a lőcsei kolostoron túl sem az egykorú, sem a később keletkezett írott források nem említenek további ferences rendházakat a Szepességben. Ebből kifolyólag elképzelhetőnek tartom, hogy a jegyzék egy nemrég alapított kolostor emlékét tarthatta fenn, mely végül nem tudta megvetni a lábát a helyi társadalomban, s hamar az enyészet sorsára jutott.

A lajstrom szerint Bács, Újlak, Szávaszentdemeter, Eng, Nagycsasz, Zimony, Rednek, Bánmonostor, Szenternye és Tadvá rendházai alkották a szerémi őrséget, mely tíz kolostorával a magyar rendtartomány legnagyobb őrsége volt. Ezen egyházak többségéről ugyanakkor lényegében semmit sem tudunk, ami elsősorban a régió mostoha történelmének köszönhető. Ez a vidék ugyanis a 14. század végétől kezdődően mintegy háromszáz esztendőn át a török háborúk állandó színtere volt, ami a középkori írott és tárgyi emlékek nagymértékű pusztulását vonta maga után. Elég kiemelni Eng példáját, mely a 14–15. század folyamán a környék jelentős mezővárosa volt, az évszázados háborúk azonban az egykori település utolsó nyomait is eltüntették.¹⁸ A szerémi őrség kolostorainak túlnyomó többségét ugyanakkor már a 15. század írott forrásai sem említik, amit a kutatás hihető módon azzal magyaráz, hogy ezek a rendházak már az 1390-es évek török betörései során elpusztulhattak, minthogy e támadások bizonyíthatóan jelentős károkat okoztak az egyházi szervezet legalsóbb, helyi szint-

Levoča. In: Lexikon stredovekých miest na slovensku. Martin Štefánik – Ján Lukačka a kol. Bratislava 2010. 255.

¹⁶ Karácsonyi J.: Szent Ferencz rendje i. m. I. 177.; *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp. 2000. 32.

¹⁷ Minderre bővebben lásd *Pesti János*: Földrajzi neveink alsó-, felső- (al-, fel-) helyzetviszonyító elemei. Magyar Nyelvőr 93. (1969) 229–231.

¹⁸ A településre bővebben lásd *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Bp. 1890–1913., II. 281.

jein.¹⁹ A szerémi őrség kolostorai közül ezt követően csupán Bács és Újlak folytatta működését a középkori Magyar Királyság bukásáig.²⁰

Még a szerémi őrség rendházai között is egyedülállónak minősül Tadvá esete. Ezt a kolostort ugyanis Paulinus és Bartholomeus jegyzékein kívül egyéb források nem említik, s mivel a helynév a korunkra maradt bel-földi keletkezésű írott forrásokban sem bukkan fel, a település és az egyház pontos azonosítása jelen ismereteink alapján nem lehetséges.²¹

Ugyancsak a régióra vonatkozó források nagymértékű pusztulásának tudható be, hogy a szerémi őrséget alkotó kolostorok előtörténetét sem ismerjük. Paulinus is feljegyezte azt a hagyományt, mely szerint Jánost, a magyar rendtartomány első főnökét Nagyolaszin temették el. A történet legrészletesebb változatát a 16. század elején vetették papírra, eszerint János meghagyta rendtársainak, hogy halála után Nagyolaszin helyezték végső nyugalomra, miután azonban testét szekérre helyezték, a szerzetesek elvonultak étkezni, mialatt a szekér önmagától megindult a Nagyolaszira tartó, még a Szávát is átlépő úton, s a János által saját nyughelyéül választott kolostor kapui előtt állt meg.²² Noha a hagyomány kiforrott formájában kísértetiesen emlékeztet Szent László király legendájára, a 14. század elején lejegyzett változatok csupán azt a csodát rögzítik, hogy a test áthelyezése során önmagától kelt át egy meg nem nevezett folyón, ugyanakkor sem a szekeret, sem a hanyag szerzeteseket, de még a település nevét sem említik.²³ Mindenesetre a rendtartomány első vezetőjéhez kötődő hagyomány miatt úgy tartják, hogy Nagyolaszi kolostorát akár a rend hazai megjelenését követően, még a korai időkben alapíthatták.²⁴

¹⁹ Minderre bővebben lásd *Kosztá L.*: Dél-Magyarország egyházi topográfiája i. m. 65.

²⁰ A két rendház történetére lásd *Karácsonyi J.*: Szent Ferencz rendje i. m. I. 143–144., 282–283.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 10., 70. Az újlaki kolostor épületei szerencsés módon túléltek a kora újkor évszázadait, s a 19. század végén átfogó felújításon estek át, lásd *Diana Vukičević–Samaržija*: A középkori Újlak és műemlékei. In: A középkori Dél-Alföld és Szer i. m. 483–496.

²¹ A helynév Paulinusnál *Radua*, míg Bartholomeusnál *Tadvá* alakban olvasható. A kutatásban utóbbi rögzült, lásd *Karácsonyi J.*: Szent Ferencz rendje i. m. I. 286.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 66.; *Kosztá L.*: Dél-Magyarország egyházi topográfiája i. m. 65.

²² *Speculum vite beati Francisci et Sociorum eius* [13. szd. közepére]: *Borovszky S.*: A ferencziek történetéhez i. m. 750. A hozzávetőleges időpontra vö. Uo. 752.

²³ A történet rövid változata fennmaradt az 1335 körül keletkezett, tehát Paulinus munkájával egykorú *Catalogus sanctorum fratrum minorum*ban is, lásd: *Catalogus sanctorum fratrum minorum*. Ed. Fr. Leonardus Lemmens. Romae, 1903., 33. Paulinus leírását lásd a függelékben!

²⁴ A nagyolaszi kolostorra lásd *Karácsonyi J.*: Szent Ferencz rendje i. m. I. 204–205.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 46.

A szerémi őrség kolostoraival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy azok több mint fele, hat rendház (Száva-szentdemeter, Nagyolaszi, Zimony, Rednek, Bánmonostor és Szenternye) Szerém, két kolostor (Újlak és Eng) Valkó, egy (Bács) pedig Bács vármegyében működött. A 13–14. század fordulóján, amikor a központi hatalom főként az ország peremterületein jelentősen meggyengült, s egész országrészek kerültek magánhatalmat építő bárók ellenőrzése alá, ezek a vármegyék Csák nembeli Ugrin érdekszférájába tartoztak. Noha célszerű volna azt feltételezni, hogy a régió ura és az általa felemelt nemesi családok közreműködhettek az őrség kolostorainak létrehozásában, forrásokkal mindezt nem tudjuk alátámasztani, egyedül Újlakot köthetjük Ugrin személyéhez, mivel a délvidéki tartományúr az 1280-as években itt alakította ki rezidenciáját.²⁵

Amint azt fentebb rögzítettük, Karácsonyi máig mérvadónak tekintett rendtörténeti monográfiájában nem Paulinus Venetus, hanem Bartholomeus Pisanus 1385 és 1390 körül kelt munkájára hivatkozott, helytelenül 1316. évi forrásnak nevezve azt. Noha a nyugat-európai rendtartományok esetében jelentős eltérések figyelhetők meg a két lajstrom között, a magyar provinciát illetően ezek jobbára az őrségek és kolostorok eltérő sorrendjére és az egyes helységekre alkalmazott eltérő névalakokra korlátozódnak. Bartholomeus mindössze négy olyan rendházat említ, melyek hiányoznak Paulinus munkájából, jelesül a zágrábi őrséghez tartozó Pozsega és Kosztajnica, valamint a pécsi őrséghez tartozó Ludbreg és Falkos kolostorait, melyekről azonban tudjuk, hogy a Paulinus-féle jegyzék összeállítását követő évtizedek során jöttek létre.²⁶ Bartholomeus jelentős többlete ugyanakkor, hogy ismerteti a 14. század közepén létrehozott boszniai vikária felépítését, s annak kötelékében az Anjou-kor második felében alapított dél-magyarországi ferences rendházakat.²⁷ Minthogy ezen kolostorok nem

²⁵ Az újkorban lejegyzett hagyomány ugyancsak Ugrint tekintette az újlaki kolostor alapítójának, ugyanakkor az egyházalapítás idejét tévesen 1349-re tette, amikor a délvidéki tartományúr valójában már évtizedek óta nem élt. A hagyományt lásd Recensio Observantis Minorum Provinciae S. Joann. a Capistrano. Ed. Gregorius Csevapovich. Budae, 1830., 110. Ugrin személyére: *Galambosi Péter*: Csák Ugrin, a hűséges tartományúr. Fons 24. (2017) 289–322. Az egyház és a Csák nemzetség Újlaki ágának szoros kapcsolatára utalhat a 16. század elején feljegyzett hagyomány is, mely szerint az 1353. évi rendi káptalant egy bizonyos Miklós mester révén rendezték meg Újlakon lásd: Speculum vite beati Francisci et Sociorum eius [1353-ra]: „Capitulum in Vilak per magistrum Nicolaum anno domini MCCCCLIII.” (*Borovszky Samu*: A ferencziek történetéhez i. m. 755.). Minden bizonnyal itt Ugrin fiát, Miklóst, Újlak korabeli birtokosát említi a szöveg, s kézenfekvő úgy értelmeznünk a bejegyzést, hogy a várúr védnökként biztosította a gyűlés helyszínét és körülményeit. A forrás számos hasonló adatot hoz.

²⁶ De conformitate i. m. 554.

²⁷ A boszniai vikária megszervezésére lásd *Ioana–Terezia Pop*: The Expansion of the Order of the Friar Minor in the Kingdom of Hungary in 13th and 14th Century

a magyar rendtartományhoz tartoztak, itt elég csupán annyit rögzíteni, hogy alapításuk szorosan összefüggött I. (Nagy) Lajos király eretnokségek ellen hirdetett harcával, s azon túlmenően a Magyar Királyság balkáni expanziós törekvéseivel.²⁸

Fontos leszögezni azonban, hogy sem Paulinus, sem Bartholomeus művei nem tartalmazzák az Anjou-korban működő összes minorita egyházat. Példának itt elég csupán arra utalni, hogy a lippai kolostor, melyet I. Károly 1325-ben nagybátyja, Toulouse-i Szent Lajos tiszteletére alapított, majd a későbbi évtizedekben a dinasztia támogatásával a minoriták egyik legfontosabb hazai kolostorává vált, mindkét lajstromból hiányzik.²⁹ Ilyetén hiányosságaik ellenére mégis elmondható, hogy Paulinus és Bartholomeus összeírásai átfogó képet nyújtanak a magyar rendtartomány 14. századi szervezetéről.

Függelék

A magyar rendtartomány őrségei és kolostorai Paulinus Venetus összeírásában³⁰

Ungaria habet custodias VII.³¹

[Custodia] I. Jauriensis [habens] IIII [loca]:³² Jaurinum, Posonium, Supronium, Leucam.

through Sources of the Order. Philobiblon 24. (2019) 306–307.

²⁸ Lajos király balkáni expanziós törekvéseire legújabban lásd *Csukovits Enikő*: Az Anjouk Magyarországon II. I. (Nagy) Lajos és Mária uralma (1342–1395). Bp. 2019. 76–82.

²⁹ A lippai kolostorra bővebben lásd *Karácsonyi J.*: Szent Ferencz rendje i. m. I. 197–198.; *Györffy Gy.*: Történeti földrajz i. m. I. 180–181.; *F. Romhányi B.*: Kolostorok és társaskáptalanok i. m. 41.

³⁰ Paulinus tartományjegyzéke négy kéziratban maradt fenn. A legkorábbi variáns abban a forrás keletkezésével egykorú kódexben található, mely a szerző további műveit is tartalmazza, s melyet a Vatikáni Apostoli Könyvtár őriz: Provinciale secundum ordinem fratrum minorum. In: Paulini Minoritae de Venetiis opera historica Sec. XIV. Biblioteca Apostolica Vaticana. Cod. Vat. Lat. Nr. 1960. 23r–25r. A kódex a Vatikáni Apostoli Könyvtár online adatbázisában szabadon hozzáférhető: <https://digi.vatlib.it/mss/detail/Vat.lat.1960>. A magyar rendtartományra vonatkozó szakasz a kódex 23v oldalán olvasható, az átírás ennek nyomán készült. A további kéziratokra lásd *Spadaccini, M.* – *Burdy, P.*: Das Provinciale ordinis fratrum minorum i. m. 183–186.

³¹ Helyesen: VIII.

³² A provinciale az angol rendtartomány ismertetésével kezdődik a következő formában: Anglia habet custodias VII. I. Londoniensis habens VIII loca. A londoni őrséghez tartozó kolostorok felsorolását követően az oxfordi őrséggel folytatja, ám ettől kezdve a lajstrom további részében a *habens* és a *loca* kifejezések elhagyásával immár csupán az őrségek neveit adja meg a helynévből képzett melléknévi formá-

[Custodia] II. Strigoniensis [habens] VI [loca]: Strigonium, ubi frater Gallus lector devotissimus tante fuit virtutis, quod pulvis sepulture eius sanabat infirmos,³³ Nitriam, Tirnaviam, Trinchinium, Lypsam, Seccee.

[Custodia] III. Agriensis [habens] V³⁴ [loca]: Agriam, Potocam, Varadinum, Ceps superius et inferius duo loca, Zathmar.

[Custodia] IIII. Transmarina³⁵ [habens] IIII [loca]: Besterceam, Cemenium, Varasinum, Clicum forum in metis Tartarie.

[Custodia] V. Albiensis [habens] VI [loca]: in Buda III,³⁶ Albam Regalem, Cegedinum.

[Custodia] VI. Quinqueecclesiensis [habens] V [loca]: Quinqueecclesiensem, Cegusdinum, Scemeniam, Varasdinum, Caprucam.

[Custodia] VII. Agrabiensis [habens] IIII [loca]: Agrabiam, Vereucam, Gurbonich, Nerthem.

[Custodia] VIII. Sirmiensis [habens] IX³⁷ [loca]: Bachinum, Vyilach, ad Sanctum Demetrium, Ench, Franca villa, ubi frater Iohannes ibi minister multis coruscat miraculis, inter cetera cum eius corpus deberet transferri de loco ad locum, navigio per profundam aquam corpus de una ripa ad alteram sine navis adminiculo translatus est,³⁸ Zemlinium, Rediuth, Monasterium Banum in metis Grece,³⁹ ad Sanctum Yreneum, Radua.⁴⁰

A magyar rendtartomány őrségei és kolostorai Paulinus Venetus összeírásában

Győri őrség

Jaurinum

Győr

Posonium

Pozsony

ban, valamint római számmal az őrség sorszámát és a kolostorok felsorolása előtt azok számát: II. Oxoniensis VIII.

³³ Vö. Catalogus sanctorum i. m. 33.

³⁴ Helyesen: VI.

³⁵ Helyesen: Transsilvania.

³⁶ Paulinus tévesen római hármast tüntet fel Buda mellett, holott már ekkor is négy ferences rendház működött a városban és annak vonzáskörzetében (Budavár, Óbuda, Nyulak szigete, Pest). A fehérvári őrség mellett feltüntetett hatos szám ennek megfelelően jön ki. Bartholomeus immár helyesen, római négyest tüntet fel Buda mellett, lásd De conformitate i. m. 555.

³⁷ Helyesen: X.

³⁸ Vö. Catalogus sanctorum i. m. 33. (Lásd a 23. sz. jegyz.); Speculum vite beati Francisci et Sociorum eius: *Borovszky S.*: A ferencziek történetéhez i. m. 750.

³⁹ Bartholomeus Bánmonostort helytelenül két településként tünteti fel: „locum Monasterii; locum Bani in Metis Graeciae”, lásd De conformitate i. m. 554.

⁴⁰ Radua Bartholomeusnál Tadvá alakban olvasható, lásd De conformitate i. m. 554. Azonosítása további adatok hiányában nem lehetséges.

Supronium

Sopron

Leuca

Léka

Esztergomi őrség

Strigonium

Esztergom

Nitria

Nyitra

Tirnavia

Nagyszombat

Trinchinium

Trencsén

Lypsa

Zólyomlipcse

Seccee

Szécsény

Egri őrség

Agria

Eger

Potoca

Patak

Varadinum

Várad

Ceps superius, Ceps inferius

Az egyik Lőcse, a másik ismeretlen

Zathmar

Szatmár

Erdélyi őrség

Bestercea

Beszterce

Cemenium

Szeben

Varasinum

Szászvásár

Clicum forum in metis Tartarie

Székelyvásárhely

Fehérvári őrség

Buda III

Budavár, Nyulak szigete, Óbuda, Pest

Alba Regalis

Fehérvár

Cegedinum

Szeged

Pécsi őrség

Quinqueecclesie

Pécs

Cegusdinum

Segesd

Scemenia

Szemenye

Varasdinum

Varasd

Caprunca

Kapronca

Zágrábi őrség

Agrabia	Zágráb
Vereuca	Verőce
Gurbonich	Gorbonok
Nerthem	Nekcse

Szerémi őrség

Bachinum	Bács
Vyilach	Újlak
Ad Sanctum Demetrium	Szávaszentdemeter
Ench	Eng
Franca villa	Nagyolaszi
Zemlinium	Zimony
Rediuth	Rednek
Monasterium Banum in metis Grecie	Bánmonostor
Ad Sanctum Yreneum	Szenternye
Radua	Ismeretlen